

JENNI KALLIO

OPETTAMISEN

TIETOSANOMA

VALLANKUMOUS

**OPETTAJASTA
ELINIKÄISEN OPPIMISEN
VALMENTAJAKSI**

JENNI KALLIO

OPETTAMISEN
VALLANKUMOUS

TIETOSANDOMA

**OPETTAJASTA
ELINIKÄISEN OPPIMISEN
VALMENTAJAKSI**

2. laitos

© Jenni Kallio ja Tietosanoma 2016

ISBN 978-951-885-477-0

KL 38.5

Tietosanoma / Art House Oy

Bulevardi 19 C

00120 Helsinki

info@tietosanoma.fi

www.tietosanoma.fi

Kansi: Ville Laihonen

Taitto: Sisko Honkala

Kannen kuva: [aslysun/Shutterstock.com](https://www.aslysun.com)

Painettu EU:ssa

SISÄLLYS

Esipuhe	7
I PSYKOLOGINEN PÄÄOMA JA VALMENTAVA TYÖOTE	11
1 Psykologinen pääoma	13
1.1 Psykologisen pääoman kehittäminen	17
1.2 Psykologisen pääoman merkitys kouluyhteisölle	42
1.3 Psykologisen pääoman ja motivaation merkitys oppimisessa	44
2 Valmentava työote	49
2.1 Valmentaminen opettamisen muotona	53
2.2 Valmentaminen ja psykologisen pääoman kasvattaminen	56
2.3 Valmentava työote ja toimintakulttuuri koulussa	63
2.4 Opettaja psykologisen pääoman valmentajana	66
II OPETTAJASTA VALMENTAJAKSI – VALMENTAVA TYÖOTE KÄYTÄNNÖSSÄ	71
3 Oppimiselle suotuisan ilmapiirin rakentaminen	73
3.1 Itsetuntemus ja oman energian johtaminen	77
3.2 Työn merkityksellisyys	83
3.3 Kiinnostuksen osoittaminen	85

3.4	Potentiaalin vaaliminen	87
3.5	Onnistumisiin keskittyminen	90
3.6	Tiimioppiminen ja osallisuuden kulttuuri	96
3.7	Itseluottamus ja onnistumisen asenne	98
3.8	Innostaminen	101
4	Luottamuksellisen yhteyden muodostaminen	108
4.1	Oppilaan voimavaroihin uskominen	109
4.2	Oppilaan suunnitelmien kunnioittaminen	112
4.3	Erilaisten elämäntilanteiden huomioiminen	114
4.4	Joustaminen	117
5	Tavoitteiden asettaminen	119
5.1	Hyvä tavoite	120
5.2	Tulen paremmaksi -asenne	121
5.3	Ryhmän tavoite	124
5.4	Oppilaan henkilökohtainen tavoite	127
5.5	Unelmat luovat tavoitteille suunnan	130
5.6	Tavoitteen pilkkominen osatavoitteisiin	133
5.7	Tavoitteiden etenemisen seuraaminen	135
5.8	Erilaisia tapoja tehdä tavoite näkyväksi	137
6	Kuunteleminen	139
6.1	Läsnä oleva kuunteleminen	142
6.2	Oppilaan koko olemuksen kuunteleminen	144
6.3	Kuunteleminen kodin ja koulun välisessä yhteistyössä	145
6.4	Harjoituksia kuuntelemiseen	146
7	Kysyminen	150
7.1	Kysymisessä harjaantuminen	151
7.2	Erilaisia kysymyksiä	155
7.3	Kysyminen kodin ja koulun välisessä yhteistyössä	166

8	Palautteen antaminen	168
8.1	Palautteen antamisen harjoitteleminen	172
8.2	Voimaannuttava palaute	174
8.3	Arvostava palaute	178
8.4	Korjaava palaute	179
8.5	Palautteen vastaanottaminen	182
8.6	Palaute kodin ja koulun välisessä yhteistyössä	184
9	Tarinoiden ja mielikuvien käyttäminen	187
9.1	Myönteisten tarinoiden voima	187
9.2	Voimaannuttava mielikuvatyöskentely	198
10	Haastaminen	202
10.1	Arvostava haastaminen	204
10.2	Rajoittavien uskomusten haastaminen	205
10.3	Valmennettavien erilaiset tarpeet	208
10.4	Haastaminen kodin ja koulun välisessä yhteistyössä	210
11	Onnistumisten juhliminen	213
11.1	Onnistumisten jakaminen	215
11.2	Pientenkin onnistumisten huomioiminen	216
11.3	Onnistumisten tuoman hyvän olon ankkuroiminen	217
	Lähteet	221

ESIPUHE

Suomalainen koulu on tunnettu ja kunnioitettu maailmalla. Samalla se elää vahvaa muutosten aikaa. Pirstaleisessa, yksilöllisyyttä korostavassa infoähkyn yhteiskunnassamme ei enää tarvita opettajia ja kasvattajia perinteisen tiedonjakajan roolissa. Koulutussystemimme on kehityttävä vastaamaan tämän päivän nuorten intressejä ja tarpeita. Tulevaisuuden Suomessa tarvittavat avaintaidot liittyvät itsenäiseen tiedonhakuun, itsensä johtamiseen, yhdessä tekemiseen ja elinikäiseen oppimiseen. Akateemisten ainesisältöjen hallitseminen, johon suomalainen koulutus on perinteisesti tähdännyt, ei ole enää niin keskeisessä asemassa kuin aikaisemmin.

Uudessa opetussuunnitelmassa nousevat esiin erityisesti oppilaan oma osallisuus sekä oppimisen ilo. Se korostaa opetuksen muuttumista oppilaan aktiivista tiedonhakua ja opiskelua tukevaksi ohjaamiseksi. Keskiössä ovat oppilaiden ajattelutaitojen ohjaaminen, oppimaan oppiminen, laaja-alainen osaaminen, elinikäisen oppimisen halun herättäminen, itseluottamuksen ja osallisuuden lisääminen sekä luovuuden ja sosiaalisten taitojen vahvistaminen.

Vähintään yhtä tärkeää on siis keskittyä siihen, miten opetetaan, kuin mitä oppiaineainesistöjä opetetaan. Tämä kirja onkin kirjoitettu opettajille, kasvattajille ja muille lasten ja nuorten kanssa työskenteleville, jotka etsivät keinoja muuttaa työtään uuden opetussuunnitelman hengen mukaiseksi ja kehittää ammattitaitoaan vastaamaan paremmin tämän päivän nuorten ja tulevaisuuden yhteiskuntamme tarpeita. Kirjan

esittelemää valmentavaa työtettä voidaan soveltaa niin kouluopetuksessa kuin muussakin lasten ja nuorten ohjaamisessa. Se sopii hyvin myös yhteistyöhön vanhempien kanssa sekä työyhteisöjen kehittämiseen. Kirjassa esiintyvien esimerkkitarinoiden henkilöiden nimet on muutettu.

Kirja on kirjoitettu innostuksesta kehittää koulusysteemiämme erilaisuutta arvostavaan, positiiviseen, kokonaisvaltaista hyvinvointia tukevaan ja elinikäisen oppimisen intoa herättelevään suuntaan. Valmentavalla työotteella ja yksilöllisellä, ehdottoman kunnioittavalla ohjaamisella kaikenlaiset oppijat voivat innostua oppimisesta, kasvattaa psykologista pääomaansa ja viihtyä koulussa. Mitä enemmän oppilaille annetaan vapautta päättää itse asioistaan ja heidän valintojaan arvostetaan, sitä paremmin koulunkäynti ja opiskelu sujuvat. Ja mitä enemmän uskalletaan olla taka-alalla ja antaa tilaa oppilaiden omalle ajattelulle, sitä aktiivisemmin he toimivat.

Kirja on syntynyt suomalaisen koulutuksen ympärillä käytävän keskustelun ja koulun kehittämisestä innostuneiden ihmisten inspiroimana. Keskusteluista välittyy suomalaisten opettajien korkea ammattitaito ja toisaalta suuri tarve koulun muutokseen. On hienoa saada olla opettajana juuri nyt, muutoksen ytimessä, luomassa uutta ja visioimassa sitä, miltä suomalainen koulu näyttää kahdenkymmenen vuoden päästä. Lämmin kiitos kaikille niille, jotka ovat tuoneet esiin ajatuksiaan ja jakaneet ideoitaan sosiaalisen median foorumeilla.

Toinen inspiraationi lähde ovat luonnollisesti upeat oppilaani, suuri kiitos kirjan syntymisestä kuuluu myös heille. He ovat vuosien varrella kehittäneet ammattitaitoani ja osoittaneet minulle, mikä opettamisessa toimii tai ei toimi – enemmän kuin kukaan muu. Eriyisesti kiitän niitä oppilaita, jotka ovat haastaneet minua poistumaan mukavuusalueeltani, etsimään uusia keinoja ja pakottaneet minut pohtimaan asioita perin pohjin löytääkseni toimivampia tapoja tukea heitä. Nämä haastajat ovat auttaneet minua kehittymään eniten. Heidän avullaan olen tullut entistä tietoisemmaksi tavoitteistani ja oppinut yhä uudelleen kysymään itseltäni, mikä juuri nyt on oleellista, mihin haluan keskittyä, mikä tukee

oppilastani juuri nyt parhaiten ja mikä oikeastaan on koulun tehtävä. He ovat opettaneet minua hellittämään omista suunnitelmistani ja vahvistaneet käsitystäni positiivisen psykologian ja inhimillisen kohtaamisen voimasta. Heidän kanssaan olen voinut elää todeksi ja testata valmentavan työtteen ja psykologisen pääoman kehittämisen ideologiaa ja tulla yhä varmemmaksi niiden tärkeydestä opettajan työssä. Heidän myötäni olen tullut entistä vakuuttuneemmaksi siitä, että lopulta tärkeintä opettajuudessa on olla ihminen ihmiselle.

Tämä kirja ei olisi syntynyt yksin, ilman ympärilläni olevia innostajia, kirjani ajatuksiin samaistujia, sparraajia ja myötäeläjiä. Heidän tukensa ja yhteiset keskustelumme ovat olleet minulle tärkeitä. Kiitos Ilona Rauhala, sait minut innostumaan psykologisen pääoman kehittamisestä ja rohkaisit kirjoittamaan tämän kirjan. Toimit myös tärkeänä sparraajana matkan varrella. Kiitos Anne Ylä-Jarkko lukuisista työnohjauksellisista lenkeistä, joiden aikana kirjan ajatukset jalostuivat ja maailma parantui huomattavasti. Kiitos vanhemmilleni Merja-Riitta ja Pekka Hämäläiselle kannustuksesta, uskon valamisesta, monista hyvistä keskusteluista sekä mallista kohdata ihmisiä ja tavoitella omia unelmiani. Kiitos hyvistä ammatillisista näkökulmista matkan varrella Sari Pönni. Kiitos Kirsi Saukkola, jonka koulutuksista olen ammentanut paljon valmentamiseen liittyvää ammattitaitoa. Kiitos Päivi Ristolainen, joka toit minut kauan sitten Freinet-pedagogiikan äärelle ja vahvistit intoani lähteä kehittämään suomalaista koulua yksilöllisempään, viisaampaan suuntaan. Kiitos myös kaikille muille koulumaailman ja inhimillisten kohtaamisten ammattilaisille, joiden kanssa olen saanut tehdä yhteistyötä ja käydä oivalluttavia keskusteluja.

Lopuksi, kiitos rakas perheeni, Antti, Saimi, Vilho ja Hilja. Pidätte minut vahvasti kiinni arjessa ja elämässä. Sen lisäksi, että olen oppinut paljon vanhemmuudesta, olen päässyt seuraamaan tiiviisti koripallo- ja musiikkivalmennuksen maailmaa, taitavien valmentajien positiiviseen psykologiaan perustuvaa toimintaa sekä omien tavoitteiden, unelmien ja sydämen seuraamisen merkitystä. Antti, erityiskiitos sinulle kaikesta

tuestasi, hyvistä näkemyksistäsi sekä luovasta, inspiroivasta mallista kohdata ja valmentaa lapsia ja nuoria. Olette kaikki neljä minulle suuria inspiraation lähteitä, kukin omalla tavallanne. Teidän kanssanne eletty elämä kaikkine haasteineen ja uskomattoman hienoine hetkineen on ollut paras opettajani.

Lohjalla juhannuksena 2016

Jenni Kallio

jenni.kallio@hyped.fi

www.hyped.fi

I
**PSYKOLOGINEN PÄÄOMA JA
VALMENTAVA TYÖOTE**

1 PSYKOLOGINEN PÄÄOMA

Sivistys on sitä, että ihminen löytää omat voimavaransa ja ulottuvuutensa ja ryhtyy miettimään, millä tavalla hänen koko ihmisytyensä pääsee esiin tässä elämässä ja mitä hän voi antaa toisille.

– Reijo Wilenius

Uusi, syksyllä 2016 käyttöön otettava perusopetuksen opetussuunnitelma perustuu oppimiskäsitykseen, jonka mukaan oppilas on aktiivinen toimija, joka oppii asettamaan itselleen tavoitteita ja ratkaisemaan ongelmia. Siihen, millaisia tavoitteita oppilas itselleen asettaa, vaikuttavat muun muassa pystyvyydentunne, minäkuva ja itsetunto. Myös oppilaan tunteet ja kokemukset ohjaavat oppimisprosessia ja motivaatiota. Uuden opetussuunnitelman mukaan oppilasta tulee kannustaa luottamaan itseensä sekä ottamaan vastuuta opintojensa suunnittelemisesta, tavoitteiden asettamisesta sekä työskentelyprosessin arvioimisesta. Erityisen tärkeää on pyrkiä luomaan mahdollisuuksia itsetuntoa vahvistaville, osaamisen ja onnistumisen kokemuksille ja ohjaamaan jokaista oppilasta tunnistamaan oma erityislaatunsa ja vahvuutensa sekä arvostamaan itseään. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.)

Psykologinen pääoma tarkoittaa asennetta, joka näkyy ulospäin oma-aloitteisuutena, yritteliäisyytenä, toimeliaisuutena ja vastuuntuntona. Sen tärkeimpiä rakenneseitä ovat itseluottamus, tulevaisuudenusko, optimismi ja sinnikkyys. Psykologisen pääoman kehittäminen tukee

vahvasti uuden opetussuunnitelman mukaista oppimiskäsitystä. Opetussuunnitelmassa puolestaan korostetaan elinikäisen oppimisen asennetta – siis juuri sitä, mitä psykologinen pääoma on.

Alun perin psykologisen pääoman käsite on syntynyt ja mallinnettu työelämän tarpeisiin. Se on kehitetty vastaamaan kysymykseen, miten ihmisten asennetta ja motivaatiota voidaan johtaa alati muuttuvissa tilanteissa, joissa ihmiset joutuvat jatkuvasti oppimaan uutta, muuttamaan toimintatapojaan ja olemaan luovia. Sen on kehittänyt amerikkalainen johtamisen professori Fred Luthans, joka on tutkinut organisaatiokäytäytymistä sekä psykologisen pääoman ja organisaatioiden menestyksen välistä yhteyttä. Hänen tutkimustensa mukaan yksilön ja yhteisön korkea psykologinen pääoma on yhteydessä työniloon eli myönteisiin tunteisiin, psyykkiseen hyvinvointiin, motivaatioon, optimisuorituksiin ja työhön sitoutumiseen. Ihmiset, joilla on korkeampi psykologinen pääoma, ovat Luthansin mukaan joustavampia muutostilanteissa, löytävät paremmin ratkaisuja kohdatessaan ongelmia ja ovat tyytyväisempiä ja sitoutuneempia työhönsä. Suomeen käsitteen ovat tuoneet työelämän valmentavat psykologit Makke Leppänen ja Ilona Rauhala 2010-luvulla.

Psykologisen pääoman arvo korostuu eläessämme nyt entistä epävakammassa ja jatkuvasti muuttuvassa maailmassa. Tulevaisuus ei ole enää ennakoitavissa niin kuin aikaisemmin, eikä suomalainen vahva, johtavien asiantuntijoiden näkemyksiin luottava ja konsensuskseen perustuva päätöksentekoperinne enää riitä. Tarvitaan perinteiset hierarkiat ohittavaa yhteistyötä, vanhojen mallien uudelleenpohtimista, yhdessä ideoimista, avoimuutta, innovointia ja joustavia ratkaisuja. Suomen taloudellisen kriisin ratkaiseminen vaatii uudenlaista ajattelua ja kehittämisprosesseja, joissa otetaan koko kansan ideat ja innovaatiot paremmin käyttöön. Korkea psykologinen pääoma vähentää toivottomuutta haastavissa tilanteissa sekä edistää parempaa toimintakykyä, joka mahdollistaa luovat ratkaisut ja kyvyn joustaa silloin, kun askeleita on otettu väärään suuntaan ja tarvitaan muutos. Optimistiset tulevaisuudenkuvat, itseluot-

tamus ja sinnikäs yhteisten tavoitteiden eteen töiden tekeminen rakentavat hyvää yhteistä tulevaisuutta. Mitä varhaisemmassa vaiheessa opitaan asenne, jossa näkyy korkea psykologinen pääoma, sitä merkittävämmän avulla voidaan muuttaa maailmaa. Siksi on oleellista, että jo lasten kasvatuksessa satsataan korkean psykologisen pääoman kehittämiseen.

Vaikka psykologisen pääoman käsite on alun perin kehitetty vastaamaan työelämän tarpeisiin, sopii se hyvin myös koulumaailmaan. Erityisesti nyt, kun koulutkin käyvät läpi suurta muutosta, tarvitaan korkean psykologisen pääoman mukanaan tuomia hyötyjä. Sekä opettajien että oppilaiden tasolla, työyhteisöissä ja luokissa. Psykologisen pääoman kehittämisen avulla voidaan paitsi lisätä opiskelumotivaatiota, kouluviihtyvyyttä ja opettajien työhyvinvointia, myös lähettää koulusta maailmalle aktiivisia toimijoita, jotka säilyttävät toimintakykynsä muuttuvassa maailmassa.

Opetuksen digitalisoituminen on valtava muutos, johon koulumaailma yrittää nyt parhaansa mukaan sopeutua. Jotta koulu pysyy ajan hermolla ja muutoksessa mukana, tarvitaan yritteliästä asennetta, johon kuuluu toimeliaisuus, joustaminen, hyvä ongelmaratkaisukyky, itsenäisyys ja omasta kehittymisestä vastuun ottaminen. Tällaisen asenteen mahdollistaa korkea psykologinen pääoma, jonka perustana ovat itseluottamus, tulevaisuudenusko, optimismi ja sinnikkyys. Tätä tarvitaan erityisesti opettajilta sekä heitä työssään tukevan koulun johdon taholta. Ihmisiä johdettaessa tavallinen ongelma on, että heiltä odotetaan epärealistisen nopeaa kykyä sopeutua uusiin tilanteisiin ja omaksua uusia asioita, usein riittämättömällä koulutuksella. Muutos on prosessi, joka vie aikaa, ja se on tiedostettava. Monet opettajat tuntevat tällä hetkellä riittämättömyyttä uusien haasteiden ja vaatimusten edessä. Tilanteessa, jossa ihmisten itseluottamusta koetellaan, onkin erityisen tärkeää keskittyä johtamaan ja vahvistamaan ihmisten ja yhteisön itseluottamusta, toiveikkuutta, optimismia ja sinnikkyyttä. Näin voidaan välttää muutostilanteiden pahimmillaan aiheuttamat negatiiviset ilmiöt, kuten

lisääntyneet sairauspoissaolot, henkilöstön lähteminen organisaatiosta ja heikentyneet työsuoritukset.

Koulumaailman ja työelämän välisestä kuilusta on puhuttu viime aikoina paljon. Työelämä muuttuu jatkuvasti yhä kiihtyvämmällä tahdilla. Jo tällä hetkellä ihminen vaihtaa työtään keskimäärin kymmenen kertaa elämänsä aikana. Tulevat sukupolvet tulevat kokemaan erilaisia työelämän mullistuksia huomattavasti enemmän. On ennustettu, että vuoteen 2030 mennessä Suomesta on hävinnyt suurin osa nykyisistä työpaikoista. Työ ei kuitenkaan loppu, vaan tilalle tulee uusia ammatteja. Tulevaisuuden työelämän tarpeista keskustellaan paljon, ja lisääntynyt tutkimus aiheesta on jo tuottanut muutamia selkeitä suuntaviivoja: Tulevaisuuden työntekijöiltä odotetaan muun muassa itsenäistä ja aktiivista oman roolin, työnkuvan ja henkilökohtaisten tavoitteiden rakentamista, hyviä sosiaalisia taitoja sekä kykyä sopeutua ja joustaa. Ennen kaikkea tarvitaan muutosvalmiutta – rohkeaa, uteliasta asennetta muuttuvaa maailmaa kohtaan sekä kykyä jatkuvasti kehittää itseään ja oppia uutta. Oman osaamisen tunnistaminen, sen hyödyntäminen ja elinikäisen oppimisen asenne ovat oleellisia pärjäämisen taitoja tulevaisuuden työelämässä. Työtehtävät, joissa tarvitaan monimutkaisempia ajattelutaitoja ja tunneälyä sekä kykyä ratkaista kriittisiä ja monimutkaisia tehtäviä, tulevat lisääntymään digitalisaation ja robotiikan kehittymisen myötä.

Yritysjohtajien näkemykset tukevat tutkimustuloksia. Heidän mukaansa vahvan substanssiosaamisen lisäksi erityisen tärkeiksi työntekijän taidoiksi nousevat yhteistyö-, vuorovaikutus- ja projektitaidot, verkosto-osaaminen, joustavuus, luovuus, itseohjautuvuus, asenne, mahdollisuusajattelu sekä kyky ymmärtää muita osaamisalueita ja innostua niistä (Oivallus-raportti 2011).

Psykologinen pääoma vastaa tähän tarpeeseen. Yritysjohtajien toiveet tulevaisuuden työntekijöille sekä tulevaisuustutkimukset alleviivaavat sitä, että koulussa opetuksen painopistettä tulisi siirtää selkeästi ainesiltojen opettamisesta itsensä johtamisen taitojen ja psykologisen pääoman

MITEN VASTATA SUOMALAISEN KOULUN MUUTOS- TARPEeseen? MITEN LUODA ILOA JA INTOA OPPIMISEEN? MILLAISET OVAT OPETTAJAN JA OPPILAAN UUDET ROOLIT? MIKÄ ON MERKITYKSELLISTÄ ALATI MUUTTUVASSA MAAILMASSA?

Opetuksen painopiste siirtyy elinikäisen oppimisen asenteen kehittämiseen, mikä korostuu myös kouluissa syksyllä 2016 käyttöön otettavassa uudessa opetussuunnitelmassa. Yhä tärkeämmäksi tulee ohjata oppilasta oman potentiaalinsa ja oppimisen ilon löytämiseen sekä oman elämänsä aktiiviseen johtamiseen.

Opettamisen vallankumous tarjoaa opettajille ja kasvattajille uuden ja innostavan lähestymistavan opettamiseen: valmentavan työotteen. Sen avulla kasvatetaan kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin, osallisuuteen, aktiiviseen omasta elämästä vastuun ottamiseen ja elinikäisen oppimisen asenteeseen. Valmentavan työotteen keskiössä ovat yhteisöllisyys, voimaannuttavat kohtaamiset, luovuuden herättelemine, omien vahuuksien kautta toimiminen sekä psykologisen pääoman eli itseluottamuksen, toivon, optimismin ja sinnikkyiden kasvattaminen.

Kirja on tarpeellinen apuväline ja inspiroiva uusien ajatusten herättelijä opettajille, rehtoreille, koulun ja työyhteisön kehittäjille, kaikille lasten ja nuorten kanssa työskenteleville sekä vanhemmille.

Jenni Kallio on erityisluokanopettaja, neuropsykiatrinen valmentaja sekä luovuus- ja kehotyöskentelyn ammattilainen, joka on työskennellyt opettajana ja oppimisen ohjaajana Suomen lisäksi Yhdysvalloissa ja Intiassa.

978-951-885-477-0
KL 38,5
KANSI: VILLE LAIHONEN
WWW.TIETOSANDMA.FI

